

Dzīve ar zemu tekstpratību un rēķinpratību:

2023. gada Pieaugušo prasmju pētījuma jaunie rezultāti

OECD (2026), *Navigating Life with Low Literacy and Numeracy: New Results from the 2023 Survey of Adult Skills*, OECD Skills Studies, OECD Publishing, Paris,
<https://doi.org/10.1787/c198a20f-en>.

OECD tematiskā ziņojuma kopsavilkums

2023. gada pieaugušo prasmju pētījums PIAAC atklāj, ka gandrīz katram trešajam pieaugušajam, kas piedalījās pētījumā, trūkst tekstpratības vai rēķinpratības tādā līmenī, kas atbilstu mūsdienu darba un ikdienas dzīves prasībām. **Latvijā** šis īpatsvars ir **37%**, OECD valstīs vidēji – 31%.

Pieaugušie ar zemām pamatprasmēm ir nelabvēlīgā situācijā attiecībā uz nodarbinātību, ienākumiem, veselību un pilsonisko līdzdalību – un nelabvēlīgais zemo prasmju īpatsvars uz šīm jomām saglabājas visas dzīves garumā. Pierādījumi liecina, ka, **palīdzot pieaugušajiem sasniegt vismaz vidēju prasmju līmeni, tie iegūtu ievērojamus uzlabojumus** minētajās jomās. Taču visu sarežģī apstākļi, ka tie, kuri visvairāk gūtu labumu no prasmju pilnveides, vismazāk iesaistās pieaugušo izglītības un mācību aktivitātēs.

Pieaugušie ar zemām pamatprasmēm nav vienota grupa, un arī pasākumi viņu atbalstam nevar būt vienādi. Atbalsta aktivitātēm jābūt diferencētām: tām jāatspoguļo, cik tālu indivīdi atrodas no prasmju apguves mērķa, vai trūkumi skar tekstpratību vai rēķinpratību, un kāda loma ir migrācijai un valodu zināšanām. Rīcībai jābūt aktīvai, nevis pasīvai, uzrunājot pieaugušos darba vietās un kopienās, nevis gaidot, ka indivīdi paši meklēs palīdzību. Tai jābūt arī ilgtspējīgai: pieaugušajiem ar ievērojamiem pamatprasmju trūkumiem īstermiņa kursu nodrošinājums reti sniedz ilgstošus ieguvumus.

Pieaugušo ar zemām pamatprasmēm īpatsvars pēdējās desmitgades laikā Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas OECD dalībvalstīs ir pieaudzis par 18%, un statistiski nozīmīgs pieaugums ir vērojams vairāk nekā divpadsmit valstīs, tostarp Korejā, Amerikas Savienotajās Valstīs un lielākajā daļā Centrāleiropas un Austrumeiropas. Tikai Dānijā un Somijā ir novērots būtisks šādu pieaugušo daļas samazinājums. Tas palielina plaisu starp arvien aktuālākām prasmju prasībām un ievērojamas pieaugušo iedzīvotāju daļas spējām. Šī ir sistēmiska problēma, kas apdraud ekonomikas izaugsmi un mūsdienu demokrātiju darbību. Latvijā PIAAC mērījumā ir piedalījusies tikai 2023. gadā, tāpēc desmitgades izmaiņas nav iespējams noteikt.

Pieaugušo izglītības sistēmas pievīl tos cilvēkus, kuriem atbalsts nepieciešams visvairāk

Mateja efekts (“kam ir, tam tiks dots, kam nav - tiks atņemts”) ir pieaugušo izglītības sistēmu darbības lielākā problēma. Pieaugušie ar zemākajām prasmēm arī vismazāk iesaistās mācībās. Viņus kavē ierobežota izpratne par savu prasmju trūkumiem, slikta iepriekšējā pieredze formālajā izglītībā, finansiāls spiediens un nodarbinātība darbos, kas nepiedāvā ne laiku, ne iedrošinājumu attīstīt prasmes. Turklāt retas ir norādes, ka nepiedalīšanās ir saistīta ar strukturāliem šķēršļiem vai ierobežojumiem, nevis vienkārši ar nevēlēšanos piedalīties.

Pasīva pieaugušo izglītības nodrošināšana — kursu pieejamības nodrošināšana un reklamēšana — šo grupu neuzrunā. Pieeja, kas darbojas, ir **aktīva informēšana, izmantojot uzticamus starpniekus. Darba devēji, arodbiedrības, sabiedriskās organizācijas, veselības aprūpes sniedzēji un sociālie dienesti** ir kanāli, caur kuriem var identificēt un iesaistīt grūti sasniedzamus pieaugušos. Viens no daudzsoļšākajiem veidiem, kā iesaistīt šos pieaugušos, ir integrēt pamatprasmju atbalstu darba vietā — bez maksas, cieši sasaistot ar darba pienākumiem un vismaz daļēji aizsargājot no ienākumu zaudēšanas.

Uz kādu rīcību aicina pētījuma sniegtie pierādījumi

Raugoties nākotnē, ļoti svarīga ir zemo prasmju profilakse. Kvalitatīva pirmsskolas izglītība ir lielākais ilgtermiņa ieguldījums, kas pieejams lielākajai daļai valdību, jo īpaši attiecībā uz bērniem no nelabvēlīgām ģimenēm. Lai pārtrauktu zemo prasmju nodošanu no paaudzes paaudzē, ir jāsasniedz gan pieaugušie jau šodien, gan jānodrošina kvalitatīva izglītība jaunākām paaudzēm.

Zemu pamatprasmju problēma ir strukturāla problēma visās mūsdienu ekonomikās, taču problēma fundamentāli atšķiras dažādās valstīs un iedzīvotāju grupās: viens un tas pats prasmju trūkums var maskēt pilnīgi atšķirīgas problēmas, un vispārīgas atbildes nav pietiekami piemērotas, lai tās risinātu. Esošo sistēmu galvenā neveiksme ir sistemātiska nespēja sasniegt tos, kuri gūtu vislielāko labumu.

Lai novērstu šo plaisu, ir **nepieciešama aktīva informēšana, nodrošinājums**, kas paredzēts **iedzīvotāju grupām, kuras pašas nesasniedz sistēmu**, un **intensitāte**, kas atbilst deficīta apmēram. **Nepieciešama iestāžu apņemšanās rīkoties** šajā jautājumā konsekventi un plašā mērogā.

Cik daudziem pieaugušajiem ir zemas prasmes, un kāpēc ir svarīgi risināt šo problēmu

PIAAC pētījumā vērtētas pieaugušo prasmes trīs galvenajās informācijas apstrādes jomās: tekstpratībā, rēķinpratībā un adaptīvajā problēmu risināšana. Tekstpratība un rēķinpratība ir pamatprasmes, kas tiek aplūkotas šajā tematiskajā ziņojumā. Tekstpratības un rēķinpratības prasmju skala ir sadalīta sešos progresējošos prasmju līmeņos, sākot no “zem 1. līmeņa” līdz “5. līmenim”.

Visās OECD valstīs, kas piedalījās 2023. gada Pieaugušo prasmju pētījumā – un tāda bija 31 OECD dalībvalsts, - gandrīz katram trešajam pieaugušajam jeb 31% bija zems sniegums pamatprasmēs, iegūstot 1. līmeņa vai zemāku rezultātu vai nu tekstpratības, vai rēķinpratības novērtējumā. **Latvijā šis īpatsvars ir 37%** - līdzīgi kā ASV, Spānijā, Ungārijā un Dienvidkorejā. Salīdzinājumam Igaunijā tie ir 23% pieaugušo, bet Lietuvā 44%. Šī daļa svārstās no mazāk nekā viena no pieciem pieaugušajiem Somijā (15%), Japānā (13%), Nīderlandē (19%), Norvēģijā (17%) un Zviedrijā (15%) līdz vairāk nekā trim no pieciem pieaugušajiem Čīlē (61%).

Pēdējo desmit gadu laikā pieaugušo ar zemām pamatprasmēm īpatsvars OECD valstīs ir pieaudzis par 18%. Tikai divās valstīs — Dānijā un Somijā — šajā laikā bija vērojams statistiski nozīmīgs īpatsvara samazinājums. Statistiski nozīmīgs pieaugums tika novērots Austrijā, Čehijā, Igaunijā, Ungārijā, Izraēlā, Korejā, Lietuvā, Jaunzēlandē, Polijā,

Slovākijas Republikā un ASV. Latvija nepiedalījās PIAAC mērījumā pirms desmit gadiem, tāpēc attiecībā uz Latviju šāda veida izmaiņas nav zināmas.

Latvijā 28% no pieaugušajiem ar zemām pamatprasmēm nepiedalās darba tirgū, kas ir lielāka daļa nekā pieaugušo vidū ar vidēju prasmju līmeni – 20% (vidējais prasmju līmenis jeb 2. un 3. līmenis PIAAC skalā). OECD valstīs vidēji šīs proporcijas ir attiecīgi 30% un 19%. Piedaloties darba tirgū, pieaugušie ar zemām pamatprasmēm saņem zemāku algu nekā tie, kuriem ir vidējas prasmes.

Pieaugušie ar zemām pamatprasmēm ievērojami retāk ziņo par labu veselību vai augstu apmierinātību ar dzīvi. Visās OECD valstīs pieaugušie ar zemām prasmēm ievērojami retāk ziņo par ļoti labu vai teicamu veselību nekā tie, kuriem ir vidējas prasmes. **Latvijā tikai 12% pieaugušo ar zemām prasmēm ziņo par ļoti labu vai teicamu veselību** (tas ir arī zemākais īpatsvars starp pētījuma dalībvalstīm), salīdzinot ar 25% pieaugušo ar vidējām prasmēm (OECD vidēji attiecīgi 33% un 47%). Atšķirības starp valstīm ir ievērojamas. Pieaugušo ar zemām prasmēm vidū šī daļa svārstās no 12% Latvijā līdz 63% Izraēlā. Starp pieaugušajiem ar vidējām prasmēm tā ir no 22% Korejā līdz 78% Izraēlā.

Līdzīga tendence vērojama arī attiecībā uz apmierinātību ar dzīvi. **Latvijā 56% pieaugušo ar zemām prasmēm ziņo par augstu apmierinātību ar dzīvi**, salīdzinot ar 77% to, kuriem ir vidējas prasmes. Atšķirības starp valstīm atkal ir ievērojamas. Starp pieaugušajiem ar zemām prasmēm vairāk nekā 80% ziņo par augstu apmierinātību ar dzīvi Dānijā un Somijā, salīdzinot ar tikai 38% Japānā. Starp vidēji kvalificētiem pieaugušajiem Somijā, Nīderlandē un Šveicē šis rādītājs ir tuvu 90% vai lielāks. Atšķirības, kas pārsniedz 15 procentpunktus, konstatētas Igaunijā, Itālijā un Latvijā, savukārt atšķirības par 5 procentpunktiem vai mazāk ir konstatētas Zviedrijā un Spānijā, kur augsts apmierinātības ar dzīvi līmenis ir vienmērīgāk sadalīts starp prasmju grupām.

Pieaugušie ar zemām prasmēm arī vairāk ziņo par zemāku uzticēšanos citiem cilvēkiem un retāk piedalās brīvprātīgā darba aktivitātēs. **Latvijā 17% pieaugušo ar zemām prasmēm ziņo par augstu uzticēšanās līmeni**, salīdzinot ar 27% pieaugušo ar vidējām prasmēm (OECD vidēji attiecīgi 25% un 35%). Starp pieaugušajiem ar zemām prasmēm gandrīz puse ziņo par augstu uzticēšanās līmeni Dānijā, Somijā un Dienvidkorejā, savukārt Čīlē šis rādītājs ir tikai 6%. Starp pieaugušajiem ar vidējām prasmēm uzticēšanās pārsniedz 60% Dānijā, Somijā un Norvēģijā, bet Čīlē tā joprojām ir zema (8%), atspoguļojot zemo sociālās uzticēšanās līmeni šajā valstī kopumā. Uzticēšanās un brīvprātīgais darbs ir uzvedība, ko parasti pastiprina sociālie tīkli, integrācija darba vietā un līdzdalība sabiedrībā – tas ir pieejamāks pieaugušajiem ar spēcīgākām prasmēm un stabilāku piesaisti darba tirgum. Tas atbilst secinājumiem, kas saista izglītību un tekstpratību ar sociālā kapitāla uzkrāšanu: PIAAC dati rāda, ka tekstpratība stiprina savstarpējo uzticēšanos gan ar tās kognitīvo ietekmi, gan netieši ar darba vietas un sociālajiem paradumiem.

Valstis saskaras ar atšķirīgām zema prasmju līmeņa problēmām

Pieaugušie ar zemām pamatprasmēm neveido vienotu grupu. Diviem no trim ir vienlīdz vājš sniegums gan tekstpratībā, gan rēķinpratībā, bet ievērojamai minoritātei zems sniegums ir tikai vienā jomā. Austrijā, Čehijā, Igaunijā, Latvijā, Lietuvā un Singapūrā aptuveni viens no četriem pieaugušajiem ar zemām prasmēm ir ar zemu sniegumu tikai tekstpratībā.

Lielākā daļa pieaugušo ar zemām prasmēm spēj saprast vienkāršus teikumus: viņi pareizi atbild uz lielāko daļu no teikumu izpratnes uzdevumiem. Viņiem trūkst nevis pamata lasīšanas kompetences, bet gan tās uzticamības un ātruma: teksta dekodēšana prasa no viņiem piepūli, tā nav automātiska, un tas izpaužas gan lēnākā reakcijas laikā, gan zemākā precizitātē.

Tipoloģija, kas balstīta uz prasmju līmeņiem un prasmju modeļiem, identificē četras plašas valstu grupas - katra no tām saskaras ar atšķirīgām zemo prasmju problēmām.

1. Vienā valstu grupā pieaugušie ar zemām prasmēm parasti grupējas tuvu 2. līmeņa sliekšnim un viņiem ir relatīvi līdzīgi prasmju līmeņi – šādas valstis ir Čehija, Horvātija, Igaunija, Īrija, Lietuva, Polija un Slovākija.
2. Otrajā grupā pieaugušie ar zemām prasmēm atrodas tālāk no šī sliekšņa un ir heterogēnāki, radot dziļākas un nevienmērīgākas problēmas – starp šīm valstīm ir Čīle, Francija, Vācija, Somija un Portugāle.

Divās papildu grupās sniegums dažādās jomās ir nevienmērīgs.

3. Vienā valstu grupā izteiktāks ir tekstpratības deficīts, līdztekus relatīvi spēcīgākai rēķinpratībai – šajā valstu grupā ir Austrija, Latvija, Norvēģija, Singapūra un Šveice.
4. Otrā grupā izteiktāks ir rēķinpratības prasmju deficīts, līdztekus salīdzinoši spēcīgākai tekstpratībai, kā tas ir Anglijā (Apvienotā Karaliste), Jaunzēlandē un ASV.

Austrijā, Čehijā, Igaunijā, Latvijā, Lietuvā un Singapūrā vairāk nekā viens no četriem pieaugušajiem ir iekļuvis zemo prasmju kategorijā tikai dēļ zemas tekstpratības. Šajā kontekstā zema tekstpratība var neatspoguļot vispārējus kognitīvus trūkumus - to var veidot lingvistiski faktori. Singapūrā, kur vērtēšanas valoda bija angļu valoda, 54% pieaugušo ziņoja par citu dzimto valodu; Austrijā, kur tā bija vācu valoda, atbilstošais rādītājs bija 20%.

Baltijas valstu un Čehijas tendences ir grūtāk izskaidrot: pieaugušo, kuru vērtējums tika veikts valodā, kas nav viņu dzimtā valoda, īpatsvars ir salīdzinoši zems — 2–8%, un Latvija un Igaunija piedāvāja vērtēšanu krievu valodā minoritāšu valodu runātājiem, kam tekstpratības sniegumā vajadzētu daļēji mazināt ar valodu saistītos šķēršļus. Šādos gadījumos, **skaidrojot tekstpratības deficītu, lielāka nozīme ir institucionāliem un izglītības faktoriem.**

Ievērojama daļa pieaugušo ar zemām pamatprasmēm sasniedz funkcionālās spējas ārpus savas galvenās problēmjomas, visbiežāk sasniedzot 2. līmeni. Sniegums virs 2. līmeņa ir rets visās jomās: mazāk nekā 2% sasniedz 3. līmeni ārpus savas galvenās deficīta jomas, un praktiski neviens nerasniedz augstākus līmeņus. Šī tendence ir relatīvi vienāda visās valstīs, lai gan rēķinpratībā ir nedaudz lielākas atšķirības starp valstīm. Austrijā un **Latvijā aptuveni 3% pieaugušo ar zemu tekstpratību sasniedz 3. līmeni rēķinpratībā**; Singapūrā šis skaitlis pārsniedz 5% - **tas liecina, ka noteiktos kontekstos līdzās vājam tekstpratībai pastāv spēcīgāka kvantitatīvā spriešana.**

Tekoša lasīšana – spēja lasīt gan ātri, gan precīzi – ir cieši saistīta ar izpratnes spējām. Tekoši lasītāji ir automatizējuši vārdu atpazīšanu un teikumu apstrādi tādā mērā, ka tam

nepieciešama maza darba atmiņa, un kognitīvās spējas tiek atbrīvotas augstāka līmeņa procesiem, piemēram, secinājumiem un lasīšanas stratēģijām. Pieaugušajiem, kuri nav sasnieguši šo līmeni, vairāk kognitīvo resursu ir jānovirza vārdu un frāžu pamata dekodēšanai, atstājot mazāk kognitīvās enerģijas pamatā esošās nozīmes izpratnei un vārdu un frāžu jēgas atveidošanai. Tā pati loģika attiecas arī uz rēķinprātību - pieaugušie, kuriem pamata lielumu atpazīšana joprojām ir sarežģīta, saskaras ar līdzīgiem ierobežojumiem augstākas kārtas skaitliskajā spriešanā.

Tekošas lasīšanas prasmes — ātras un precīzas — pieaugušajiem ar zemām prasmēm svārstās no aptuveni 12% Singapūrā līdz vairāk nekā 40% Horvātijā un Čehijā. Lai izprastu šos īpatsvarus, ir svarīgi atcerēties, cik izplatīta ir zema lasītprasme katrā valstī. Valstis ar lielāko tekošo lasītāju īpatsvaru parasti ir tās, kurās mazprasmīgo iedzīvotāju grupa ir koncentrēta tuvāk 2. līmenim un iekšēji ir homogēnāka. Arī Igaunijā, Somijā, Īrijā un Slovākijas Republikā tekošo lasītāju īpatsvars ir virs vidējā (vismaz 30 %). Latvijā tie ir 26%.

Pieaugušo ar zemām prasmēm raksturojums

Zemas tekstpratības vai rēķinpratības iespējamība dažādās iedzīvotāju grupās ievērojami atšķiras un ir cieši saistīta ar sociāli demogrāfisko raksturojumu. **Latvijā 27% jauniešu vecumā no 16 līdz 25 gadiem ir zemas pamatprasmes** (vidēji OECD valstīs aptuveni 24% jauniešu), **salīdzinot ar 54% pieaugušo vecumā no 55 līdz 65 gadiem** (OECD vidēji 43 %). Tekstpratība un rēķinpratība ir saistītas arī iegūtās izglītības pakāpi - Latvijā 56% pieaugušo, kuri nav pabeiguši vidējo izglītību, ir ar zemām prasmēm, salīdzinot ar tikai 19% augstākās izglītības absolventu (OECD vidēji šīs proporcijas ir attiecīgi 54% un 16%).

Latvijā tāpat kā lielākajā daļā OECD valstu zema iegūtās izglītības pakāpe ir pats nozīmīgākais zemu prasmju prognozētājs. Otrs svarīgākais prognozējošais faktors Latvijā ir vecāku izglītība – pieaugušajiem, kuriem vecāki nav ieguvuši vidējo izglītību, ir lielāks risks būt ar zemām prasmēm.

Pieaugušo ar zemām prasmēm sociāli-demogrāfiskie profili

Izmantojot klasteru analīzi, PIAAC pētījumā tiek identificētas pieaugušo ar zemām prasmēm grupas, kurām ir līdzīgas raksturlielumu kombinācijas, iegūstot trīs atšķirīgus profilus:

1. Gados vecāki vietējie iedzīvotāji no nelabvēlīgām ģimenēm.
2. Migranti ar valodas barjerām.
3. Iedzīvotāji ar negaidīti zemu sniegumu.

Latvijas pieaugušo ar zemām prasmēm sadalījums šajos profilos ir sekojošs – 39% pieder 1. grupai, 6% - 2. grupai un 55% - 3. grupai.

Trešais profils nosaukts par “negaidīti zemu sniegumu” tādēļ, ka kopumā šie pieaugušie atspoguļo sociāli demogrāfisko profilu, kas parasti ir saistīts ar augstākām pamatprasmēm. No visiem trim profiliem vecuma ziņā tā ir gados visjaunākā pieaugušo grupa, pārsvarā vietējie un 95% no viņiem pildījuši novērtējuma testu savā dzimtajā valodā. Daļai no viņiem ir augstākā izglītība un tikai mazai daļai kādam no viņu vecākiem nav vidējās izglītības. **Lai noteiktu šīs grupas zema snieguma iemeslu, nepieciešama turpmāka analīze.** Iespējamie iemesli varētu būt nepietiekama izglītība (ko neizsaka

vienkāršs diploma iegūšanas fakts) vai citi iemesli, piemēram, zems kultūras kapitāls (*poor cultural capital*), kas PIAAC aptaujā netika mērīts.

No PIAAC pētījuma dalībvalstīm vēl tikai Slovēnijā un Polijā ir lielāks šīs profila grupas pārstāvju īpatsvars starp zemo prasmju pieaugušajiem (59% un 65% attiecīgi). Igaunijā un Lietuvā trešā profila grupas pieaugušo īpatsvars ir attiecīgi 45% un 49%.

Zemo prasmju ekonomiskie, veselības un labbūtības rezultāti

Latvijā 65% pieaugušo ar zemām prasmēm ir nodarbināti un tikai 7% ir bezdarbnieki (nodarbinātības līmenis OECD valstīs svārstās no 52% Itālijā līdz 76% Singapūrā). Salīdzinoši liela daļa no šiem pieaugušajiem ir neaktīvi – Latvijā 28%, OECD vidēji 29%.

Starp nodarbinātajiem mazākums šo pieaugušo strādā vienkāršus darbus – gan Latvijā, gan OECD vidēji 16%, savukārt 51% strādā daļēji kvalificētos darbos (*semi-skilled occupations*) (OECD vidēji 60%).

Tomēr **pieaugušie ar zemu kvalifikāciju ir pārsvarā pārstāvēti algu sadalījuma skalas zemākajā galā: Latvijā 33% atrodas apakšējā kvintilē** (no 24% Korejā līdz 43% Zviedrijā, OECD vidēji 31%), un tikai 8% ir starp vislabāk algotajiem savā valstī (tikai 4% Somijā un līdz pat 17% Korejā, OECD vidēji 9%).

Ar veselību un labbūtību saistītie rezultāti pieaugušajiem ar zemām prasmēm ir sekojoši: **Latvijā 13% ziņo par labu veselību** (OECD vidēji 36%), bet **45% — par sliktu veselību** (OECD vidēji 25%). Sliktas pašnovērtētās veselības līmenis visaugstākais ir Igaunijā (48%) un viszemākais Polijā (7%) (plašāka informācija par to, kā tiek mērīta veselība un apmierinātība ar dzīvi, publicēta tematiskā ziņojuma 1. nodaļā).

40% Latvijas pieaugušo ar zemām prasmēm ziņojuši par augstu apmierinātību ar dzīvi, visaugstākais līmenis ir reģistrēts Šveicē (71%) un viszemākais — Japānā (25%), OECD vidēji 55%. Tikai 6% pieaugušo ar zemām prasmēm Latvijā un mazāk kā 5% OECD vidēji ziņojuši par zemu apmierinātību ar dzīvi.

Līdzīgi kā iepriekš pielietojot klasteru analīzi, ir iegūti trīs pieaugušo ar zemām prasmēm grupu profili:

1. Nodarbināti un veiksmīgi.
2. Nodarbināti, bet saskarās ar grūtībām.
3. Bez darba.

Latvijas pieaugušo sadalījums šajos profilos ir: 25% - 1. grupā, 41% - 2. grupā un gandrīz 34% - 3. grupā. Viszemākais “nodarbināto, bet ar grūtībām saskārušos” īpatsvars ir Izraēlā (19%) un visaugstākais Japānā (51%). Japānā ir arī viszemākais to pieaugušo ar zemām prasmēm īpatsvars, kuri ir “nodarbināti un veiksmīgi” (20%), savukārt Šveicē tas ir visaugstākais (44%). Ungārijā un Singapūrā mazāk nekā 25% atbilst “bezdarbnieku” profilam, savukārt Somijā, Francijā, Itālijā un Anglijā (Apvienotajā Karalistē) tas attiecas uz vairāk nekā 40% pieaugušo ar zemām prasmēm.

Šķēršļi, ar ko saskaras pieaugušie ar zemām prasmēm, lai iesaistītos izglītībā un mācībās

Latvijā 27% pieaugušo ar zemām pamatprasmēm ziņojuši par dalību mācībās viena gada laikā pirms aptaujas, salīdzinot ar 54% starp pārējiem pieaugušajiem (OECD vidēji šī attiecība ir 27% un 50%). Zemāks dalības īpatsvars ir konstatēts Korejā (12 %), Horvātijā un Itālijā (14 %), Ungārijā (16 %), Slovākijas Republikā (17 %), Austrijā un Japānā (19 %). Pieaugušo ar zemām prasmēm dalības rādītāji savukārt bija daudz augstāki (lai gan joprojām krietni zemāki par citiem pieaugušajiem) Zviedrijā (35 %), Amerikas Savienotajās Valstīs (38 %), Īrijā un Jaunzēlandē (39 %) un Norvēģijā (44 %).

Satraucoši, ka pieaugušo ar zemām prasmēm zema līdždalības līmenis, šķiet, galvenokārt nav saistīts ar līdždalības ierobežojumiem, bet gan ar nevēlēšanos piedalīties (vai piemērota piedāvājuma trūkumu). **Latvijā tikai 17% pieaugušo ar zemām prasmēm (un 30% citu pieaugušo) ziņoja, ka viņiem ir bijusi interese par mācību pasākumiem, kuros viņi vēlētos piedalīties**, bet galu galā nevarēja to izdarīt (OECD vidēji šie rādītāji ir attiecīgi 18% un 27%). Šis neapmierinātais mācību pieprasījums ir visaugstākais Zviedrijā (kur par to ziņo 35% pieaugušo ar zemām pamatprasmēm) un viszemākais Austrijā (9%).

Pieaugušajiem, kuri pauda šādu neapmierinātu vēlmi piedalīties mācībās, aptaujā tika lūgts arī nosaukt vissvarīgāko iemeslu, kas liedza viņiem apmeklēt mācību pasākumu. Vidēji visbiežāk sastopamais šķērslis bija laika trūkums ar darbu saistītu iemeslu dēļ, uz ko Latvijā norādīja 23% pieaugušo ar zemām prasmēm (OECD vidēji 23,7%). Aptuveni 40% respondentu ziņoja par šo šķērslī Japānā, Korejā un Singapūrā, salīdzinot ar aptuveni 15% respondentu Kanādā un Vācijā un 12% Īrijā.

Par finansiāliem šķēršļiem (mācību aktivitātes izmaksā pārāk dārgi) ziņoja 16% respondentu ar zemām prasmēm Latvijā (OECD vidēji 13%). Tomēr šajā ziņā atšķirības starp valstīm ir lielas, jo šī daļa svārstās no 4% Korejā līdz vairāk nekā 20% Kanādā, Ungārijā un Izraēlā, pārsniedzot 25% Lietuvā.

Nākamais nosauktais šķērslis ir laika trūkums ģimenes pienākumu dēļ – Latvijā par to ziņojot 14% pieaugušo ar zemām prasmēm. Čīlē, Itālijā un Japānā respondentu daļa, kas ziņoja par šo šķērslī, sasniedza vai pārsniedza 30%, savukārt Dānijā, Igaunijā un Ungārijā par to ziņoja tikai aptuveni 10% respondentu un Polijā – 6% respondentu.

Kādu atbalstu pieaugušajiem ar zemām pamatprasmēm var sniegt rīcībpolitika?

Zemas pamatprasmes nav kaut kas neizbēgams, taču tās nav arī viegli mainīt. PIAAC pētījums rāda, ka pieaugušie ar zemu tekstpratību un rēķinpratību ievērojami retāk piedalās darba tirgū un biežāk ziņo par sliktākiem rezultātiem plašā labklājības un pilsoniskās iesaistes rādītāju klāstā, tostarp veselības, dzīves apmierinātības un sociālās uzticēšanās jomā. Šie trūkumi bieži vien dzīves laikā viens otru pastiprina. **Pāreja no zema uz vidēju prasmju līmeni ir izšķiroši svarīga. Šī sliekšņa pārkāpšana var sniegt ievērojamu ieguvumu ekonomiskajos un sociālajos rezultātos.**

Individuālo šķēršļu mazināšana

Pieaugušie ar zemām prasmēm bieži vien nepieklūst mācību iespējām, pat ja tādas pastāv – šī parādība ir pazīstama kā Mateja efekts. Iemesli ir labi dokumentēti: atbilstoša nodrošinājuma trūkums, ierobežota izpratne par pieejamām iespējām, zema motivācija

un pārliecība, kas sakņojas iepriekšējā negatīvā izglītības pieredzē, neticība, ka ieguldījumi mācībās atmaksāsies, un praktiskais darba spiediens, aprūpes pienākumi un finansiālā nedrošība. Tās nav tikai personiskas neveiksmes - tie ir strukturāli šķēršļi, kas nomāc pieprasījumu pēc mācībām to pieaugušo vidū, kuri no tās gūtu vislielāko labumu.

Rīcībpolitikai ir sava loma šo šķēršļu mazināšanā, piemēram, ar informēšanas un konsultāciju palīdzību, elastīgiem nodrošinājuma modeļiem, kas atbilst konkurējošām dzīves prasībām, vai finansiālu atbalstu, kas padara dalību iespējamu. **Bez apzinātiem centieniem atvieglot dalības sliekšni, nodrošinājums turpinās sasniegt tikai tos, kuri jau iegulda savās prasmēs.**

Darba devēju ieguldījums

Arī darba devēji mēdz nepietiekami ieguldīt darbinieku ar zemām prasmēm pamatprasmēs. Tas daļēji ir informācijas jautājums - daudziem uzņēmumiem trūkst skaidra priekšstata par prasmju trūkumu darbiniekiem un mācību iespējām, kas pieejamas, lai to novērstu. Tas ir arī stimulu jautājums: atdeve no pamatprasmju apguves bieži vien ir izklaidēta un ilgtermiņa, savukārt ieguldījumu izmaksas ir tūlītējas un darba devējiem redzamas. Īpaši mazāki uzņēmumi un darba devēji saskaras ar augstākām vienības izmaksām uz vienu darbinieku, un viņiem, visticamāk, nebūs iekšējas kapacitātes – piemēram, īpašas cilvēkresursu funkcijas –, lai organizētu efektīvas mācības.

Pat ja darba devēji un indivīdi ir gatavi ieguldīt, tam var traucēt kolektīvas rīcības trūkums. Darba devēji var vilcināties apmācīt darbiniekus pamatprasmēs, baidoties, ka šos darbiniekus pārvilinās konkurenti, kuri nav līdzfinansējuši mācības. Indivīdi var nevēlēties ieguldīt laiku un pūles mācībās, ja nav pārliecināti, vai viņu jauniegūtās prasmes tiks atzītas vai atalgotas. **Lēmumu pieņēmējiem un sociālajiem partneriem ir jāuzņemas loma tādu sistēmu izveidē, kas saskaņo stimulus un padara ieguldījumus prasmju attīstībā racionālus un saprotamus gan darba devējiem, gan indivīdiem.** Tas var izpausties kā nozaru mācību līgumi, atzītas kvalifikācijas, pārnesami kvalifikāciju dati.

Prasmju plašāka ekonomiskā un sociālā atdeve

Papildus tiešajiem ieguvumiem indivīdiem un darba devējiem, pamatprasmju uzlabošana rada plašāku atdevi, ko visiem iesaistītajiem vajadzētu ņemt vērā lēmumu pieņemšanas procesā. Ekonomikām, kurās lielai daļai pieaugušo ir zemas prasmes, pastāv risks nonākt zemu prasmju un zemas produktivitātes līdzsvara stāvoklī – tā ir situācija, kad vājas prasmes kavē inovācijas un zems inovāciju līmenis samazina atdevi no ieguldījumiem prasmēs. Lai pārtrauktu šo ciklu, ir nepieciešama publiska rīcība, kas internalizētu ieguvumus, ko tirgī paši par sevi neiekļaus cenās.

Sociālais pamatojums ir tikpat nozīmīgs. Augstākas pamatprasmes ir saistītas ar labākiem veselības rādītājiem, lielāku pilsonisko līdzdalību un augstāku sociālās uzticēšanās līmeni – atdevi, kas sniedzas tālu aiz darba tirgus robežām. Nozīmīgs te ir arī vienlīdzības jautājums - pieaugušie ar zemu kvalifikāciju nesamērīgi pārstāv jau tā nelabvēlīgā situācijā esošas sabiedrības grupas. Piemēram, viņi, visticamāk, ir neaktīvi, nevis vienkārši bezdarbnieki, kas norāda uz grupu, kuru tradicionālā darba tirgus politika bieži vien nespēj sasniegt. Viņu prasmju līmeņa paaugstināšanai ir nepieciešama koordinēta rīcība, kas apvieno prasmju veidošanu ar plašāku atbalstu, lai tie atgrieztos darba tirgū.

Kā sasniegt pieaugušos ar zemām prasmēm?

Pieaugušie ar zemu prasmju līmeni, kuri strādā mazāk sarežģītos darbos un kuru ikdienas vidē ir maz prasību viņu lasītprasmei vai rēķinātprasmei, saņem maz atgriezeniskās saites, ka viņu prasmes ir nepietiekamas. Bez šādas atgriezeniskās saites ir grūti radīt motivāciju iesaistīties mācībās.

Efektīva informēšana ir aktīva, mērķtiecīga un uz attiecībām balstīta. Lai stiprinātu prasmju apzināšanos, ir jāiekļauj **novērtējums un atgriezeniskā saite pakalpojumos, ko pieaugušie izmanto un saņem — nodarbinātības dienestos, veselības aprūpes iestādēs, kopienas organizācijās** —, un jāsaista prasmju attīstība ar taustāmiem rezultātiem, piemēram, uzlabotu atalgojumu, darba sniegumu, karjeras izaugsmi un nodarbinātības iespējām. Ziņojumā iekļauts Šveices piemērs par tāda veida atbalsta programmām.

Efektīva informēšanas darbība apvieno sākotnējo kontaktu ar praktiskiem ieteikumiem par izaugsmes iespējām. Šajā ziņā būtiska nozīme ir uzticamiem starpniekiem, piemēram, darba devējiem, arodbiedrībām, sabiedriskajām organizācijām, veselības aprūpes sniedzējiem un nodarbinātības dienestiem. Portugālē kvalifikācijas centri nodrošina valsts mēroga bezmaksas konsultācijas, apvienojot diagnostisko novērtējumu un personalizētu konsultāciju ar praktiskiem ieteikumiem par formālām mācībām un iepriekšējās mācīšanās atzīšanu, katru gadu atbalstot desmitiem tūkstošu pieaugušo izglītībā, mācībās vai sertifikācijā. Islandē mūžizglītības centri prioritāti piešķir pieaugušajiem ar zemām prasmēm, tostarp mazu un vidēju uzņēmumu darbiniekiem, maznodrošinātām grupām un ilgstošiem bezdarbniekiem, izmantojot kvalificētus konsultantus un ģeogrāfiski pieejamu tīklu, kas katru gadu nodrošina tūkstošiem konsultāciju sesiju. Pieaugušo sasniegšana darba vietā ir viens no daudzsoļšākajiem kanāliem, ņemot vērā, ka lielākā daļa pieaugušo ar zemām prasmēm ir nodarbināti, bieži vien mazos privātā sektora uzņēmumos ar ierobežotu piekļuvi darba devēju sponsorētām mācībām. Sociālie partneri var būt uzticami starpnieki šajā procesā, kā to apliecina Apvienotās Karalistes un Vācijas piemēri.

Kas raksturo labi izplānotu atbalsta programmu?

- Mācīšanās notiek situācijās, kuras pieaugušie atzīst par sev nozīmīgām – konkrēti ar darbu, ģimenes pienākumiem, finanšu lēmumiem, pilsonisko līdzdalību saistīti tekstpratības un rēķinpratības uzdevumi.
- Modulāra pieeja un savstarpēji savietojamas kvalifikācijas, kur katrs pabeigtais modulis veicina atzītas kvalifikācijas iegūšanu un nodrošina skaidru pieeju nākamajam mācību posmam.
- Iepriekšējās mācīšanās atzīšana ļauj pieaugušajiem oficiāli apstiprināt kompetences, kas iegūtas ārpus formālās izglītības — darbavietās, brīvprātīgā darba ietvaros, ģimenes lomās vai patstāvīgi mācoties —, saīsinot laiku, kas nepieciešams kvalifikācijas sliekšņu sasniegšanai, un nodrošinot piekļuvi, kas ļauj izvairīties no nepieciešamības atkārtot jau iegūto mācīšanos.
- Pieaugušo ar zemām pamatprasmēm mācīšanai ir nepieciešamas īpašas kompetences:
 - spēja veikt formatīvo vērtēšanu, nosakot katra dalībnieka prasmju līmeni un attiecīgi pielāgojot mācību saturu,

- izpratne par pieaugušo motivāciju un iepriekšējās negatīvās izglītības pieredzes mantojumu,
- spēja kontekstualizēt mācību vielu jomās, kuras pieaugušie izglītojamie uzskata par jēgpilnām.

Kādi apstākļi veicina veiksmīgu mācīšanos?

- Publiskie finansiālie stimuli — individuālie mācību konti, mācību kuponi, mērķtiecīgas subsīdijas un ienākumu aizstāšana mācību atvaļinājuma laikā — ir galvenie politikas instrumenti finansiālo šķēršļu novēršanai.
- Pierādījumi liecina par integrētu īstenošanas modeļu vērtību, kas apvieno mācību vadību, mentorēšanu un praktisku atbalstu vienotās attiecībās, īpaši attiecībā uz izglītojamajiem, kuriem ir negatīva iepriekšēja pieredze ar formālās izglītības iestādēm.
- Darba dizaina uzlabošana, augstas veiktspējas darba prakses veicināšana un darba devēju ieguldījumu stimulēšana pamatprasmju apguvē var ievērojami uzlabot to darbinieku rezultātus, kuri prasmju pilnveidi neuzsāktu patstāvīgi.
- Ģimeņu un vietējo kopienu prasmju pilnveidojošo īpašību stiprināšana papildina formālo nodrošinājumu un paplašina tā ietekmi uz vidēm, kuras neaizsniedz formālā izglītība. Bibliotēkas, kopienu centri un citas uzticamas publiskās telpas kalpo kā mācību centri, nodrošinot piekļuvi digitālajai infrastruktūrai, neformālām mācīšanās iespējām un tekstpratības atbalstam.

Kādu loma zemo prasmju mazināšanā ir prevencijai?

Aktuālie prevencijas pasākumi:

Pieaugušajiem ar atbilstošām pamatprasmēm primārais profilakses uzdevums ir tekstpratības un rēķinpratības praktizēšana visa mūža garumā. PIAAC dati liecina, ka daudzās valstīs prasmes mēdz samazināties līdz ar vecumu, īpaši pieaugušajiem, kas strādā zemas sarežģītības darbos. Darba vietas ir nozīmīgākā vide prasmju uzturēšanai - darbi, kas aktīvi iesaista tekstpratību un rēķinpratību, tehnisko dokumentu lasīšanu, rakstveida komunikāciju, datu interpretāciju, - uztur prasmes tādā veidā, kā to nevar izdarīt ikdienas darbos.

Prevencija ilgtermiņā:

Visnoturīgākā profilakses stratēģija ir uzlabot izglītības kvalitāti un vienlīdzību agrīnā bērnībā un obligātajā izglītībā. Pirmsskolas izglītība ir viens no izmaksu ziņā visefektīvākajiem pieejamajiem ieguldījumiem, lai mazinātu pamatprasmju nevienlīdzību. Galvenie pasākumi ietver:

- nodrošināt, ka visi skolēni pirms obligātās izglītības beigšanas sasniedz minimālos tekstpratības un rēķinpratības standartus;
- mācību gada atkārtotās aizstāšanu ar mērķtiecīgu atbalstu klasē, ieguldot lasīšanas un rēķināšanas prasmju grūtību agrīnā identificēšanā;
- piekļuves kvalitatīvai pirmsskolas izglītībai paplašināšanu nelabvēlīgā situācijā esošiem bērniem;
- otrās iespējas ceļu, atgriešanās programmu, elastīgu kvalifikācijas ceļu un pārejas programmu stiprināšanu priekšlaicīgi skolu un izglītību pametušajiem.

Pamatprasmju deficīta raksturīga iezīme ir tā tendence tikt nodotam no paaudzes paaudzē - bērniem, kuru vecākiem ir zema tekstpratība un rēķinpratība, ir ievērojami lielāks risks pieaugušā vecumā sastapties ar līdzīgiem trūkumiem. Šis ceļš iet caur vairākiem mehānismiem — samazinātu saskarsmi ar bagātīgu valodas vidi mājās, mazāku iesaistīšanos lasīšanas un rēķināšanas aktivitātēs pirms skolas gaitu uzsākšanas, mazāku vecāku spēju atbalstīt mājasdarbus un iesaistīšanos skolā, kā arī bērnu ar zema izglītības līmeņa vecākiem koncentrēšanos skolās un kopienās ar mazāk resursiem. PIAAC dati apstiprina, ka vecāku izglītība ir viens no spēcīgākajiem pieaugušo prasmju prognozētājiem.

Tas prasa sistēmisku rīcību - nodrošināt, lai pirmsskolas izglītības pakalpojumi aktīvi sasniegtu ģimenes, kurām no tiem ir vislielākais labums, lai skolas, kuras atrodas nelabvēlīgā situācijā esošās kopienās, saņemtu resursus, kas ir samērīgi ar izaicinājumiem, ar kuriem tās saskaras, un lai plašākā politikas vide — mājokļu, veselības aprūpes, ienākumu atbalsta jomā — risinātu ģimenes stresu, kas bieži vien ir pa vidu starp nabadzību un sliktiem bērnu pamatprasmju sasniegumiem.

Kas jāņem vērā, organizējot rīcībpolitikas pasākumus

Atbilstoši valstīs izplatītākajām zemo prasmju mazināšanas vajadzībām, OECD ieteikumi tiek pielāgoti četrām valstu grupām. Valstīs, kur rēķinpratība ir augstāka par tekstpratību, kā tas ir Latvijā, lasītprasmes attīstības ietvaru var piedāvāt skaitliski pazīstamos kontekstos – budžeta plānošanā, mērījumos, datu interpretācijā – tas sniegtu pieaugušajiem vajadzīgo pārlicību, no kuras var pievērsties grūtākiem tekstpratības uzdevumiem.

Mērķa grupas sasniegšanas izaicinājumi var būt vairāk saistīti ar institucionāliem, izglītības vai uzticēšanās šķēršļiem. Standarta materiāli un formālie uzrunāšanas ceļi var izrādīties neefektīvi jo mērķa grupa tiem var neuzticēties.

Ziņojuma pilns teksts angļu valodā lasāms: OECD (2026), *Navigating Life with Low Literacy and Numeracy: New Results from the 2023 Survey of Adult Skills*, OECD Skills Studies, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/c198a20f-en>.